

Ooit stond Twente vol met vlas

De bakermat van de textielindustrie

Velden vol met het blauw van de vlasbloem. Ze zijn vrijwel verdwenen in Twente. Het gewas stond vroeger aan de basis van de Twentse textielindustrie. Het kan trouwens maar zo dat er een opleving ontstaat, want er komen steeds meer innovatieve, industriële toepassingen met vlas: van scooter tot ANWB-paddestoel. Waarom zou die opleving niet in Twente plaats vinden? Een vlasproject vormt de voorbode.

Tekst: Gerard Menting
Foto's: Het Geheugen van
Nederland

In zijn boek *De Hunnen* beschrijft de Enschedese auteur Jan Cremer de golvende Twentse akkers die vol vlas stonden en de weilanden die bleekvelden waren geworden voor het linnen. Al snel komt hij dan bij de minder prozaïsche armoede en ellende van de bevolking. Het is de begintijd van de textielindustrie in Twente.

Net als Jan Cremer keek Trix Niesthoven enkele jaren geleden uit over een blauwe zee van vlasbloemen, maar dan midden in het Zeeuws-Vlaamse land. De Twentse verbaasde zich over de schoonheid van het gewas. Een boer, bij wie zij en haar man logeerden, vertelde alles over het gewas, de teelt en het gebruik. De kiem om in Twente iets met vlas te doen was gelegd. De manifestatie 'De Kracht van Vlas' is eruit voortgevloeid. Die herinnert aan de tijd dat Twente vol stond met vlas, maar wijst ook op nieuwe toepassingsmogelijkhe-

den. Dat biedt kansen voor de industrie. Het evenement dat tot 15 september wordt gehouden kent een tentoonstelling in TwentseWelle, een fietsroute langs vlasveldjes en een lesprogramma voor de schooljeugd (zie kader).

Al 7000 jaar oud

Een raadsel:

*Toen ik jong was en schoon
Droeg ik een blauwe kroon
Toen ik oud werd en stijf
Kreeg ik een band om 't lijf;
Ik werd gebroken en geslagen
En eind'lijk door heer en knecht gedragen*

'Vlas' is het goede antwoord!

Xxxxxxxxxxxx
xxxx xxxxxxxx xx
xxxx xxxxxxxx
xxxxx

XXXXXXXXXXXX XXXX XXXXXXXX XX XXXX XXXXXXXX XXXXX

De Twickelervaart

Dat Twente een verbinding over water met West-Nederland kreeg is mede te danken aan linnen en vlas.

Carel George, graaf van Wassenaar Obdam, heer van Twickel, zag het al scherp in 1774. Voor de verkoop van producten als linnen en hout was het van het grootste belang dat er betrouwbaar en snel vervoer kwam. Op eigen kosten liet de ondernemende edelman daarom de Twickelervaart graven, die Delden met Enter verbond. Via de Regge en de IJssel ontstond zo een scheepvaartverbinding tussen Twente en de Zuiderzee. Hanzesteden als Kampen en Zwolle waren na voltooiing van de vaart, in 1776, per handelsschip bereikbaar.

XXXXXXXXXXXX XXXX XXXXXXXX XX XXXX XXXXXXXX XXXXX

Repelen, braken, hekelen. Enkele woorden die via gezegden en uitdrukkingen een plaats in de Nederlandse taal hebben veroverd. Ze zijn afkomstig uit het proces dat van vlas linnen maakt. Een oeroude methode met heel veel handwerk. Dat begint al met de oogst, waarbij het gewas niet gemaaid, maar uit de grond getrokken moet worden. Daarna het rotten en het bewerken van de stengels door middel van repelen, braken en hekelen. Vervolgens kunnen er met de hand linnendraden uit gesponnen worden. De Egyptenaren deden dat 7000 jaar geleden al. In Oost-Nederland hoorde de vlasteelt van oudsher bij het boerenwerk. Het was één van al die werkzaamheden die verricht moesten worden om zoveel mogelijk zelfvoorzienend te zijn. Elke boer had wel een hoekje om vlas te verbouwen. Uit de zaaddoosjes persen ze lijnolie. Met spinnewiel en weefgetouw verwerkten de boerenfamilies in de wintermaanden de vezels tot linnen voor eigen gebruik en voor de verkoop.

Uitmunten in fijn linnen

Over de omvang van deze nijverheid is tot de zeventiende eeuw weinig bekend. De oudste vermelding in Twente is van de Romeinse schrijver Plinius de Oudere (hij leefde van 23 tot 79 na Chr.). Hij schreef dat 'de volksstammen in deze streken uitmunten in de kunst van fijn linnen te maken en dat de vlasbouw bij hen op een hoge trap stond'. Textielhistorici moeten het verder doen met een paar gildebrieven, een koopmansboek en enkele verzoeken aan de Staten van Overijssel. Die leren dat al vroeg in de zeventiende eeuw, in 1614, de wevers in Oldenzaal zich organiseerden in een gilde. Dat duidt erop dat de verwerking van linnen geen agrarisch alleenrecht meer was. In de eerste helft van de zeventiende eeuw komt voor het eerst de term 'linnenreders' voor. Het zijn handelaren die linnen opkopen bij boeren. Die slaagden erin meer te produceren dan voor eigen gebruik nodig was. Het overschot verkochten ze en dat zorgde voor extra inkomsten. De linnenreders komen regelmatig in Borne bij elkaar.

Schade

Een nare periode in de Twentse geschiedenis geeft wat meer inzicht over de omvang van de textielnijverheid. In het voorjaar van 1674 trokken de troepen van de bisschop van Münster zich terug uit de Republiek der Nederlanden. In heel Overijssel richtten ze grote schade aan. Het platteland werd systematisch afgestroopt. Om het nog te verergeren kwamen daarna de ruiters en soldaten van de Republiek, die het nog eens dunnetjes over deden. Toen het weer rustig was, is op last van de Staten van Overijssel een gedetailleerde inventarisatie gemaakt van de aangerichte schade. Het schadeoverzicht leert dat Enschede met ommelanden 246 geplunderde huishoudens telde. Daarvan waren er 69 met linnennijverheid actief. De meesten in Lonneker en Tweekelo. In Oldenzaal werden 404 gezinnen het slachtoffer van plunderingen, waarvan er 110 met linnennijverheid de kost verdienden. Over de wevers op het platteland meldt het rapport niets. Of de plunderingen waren aan hen voorbij gegaan – wat niet aannemelijk is – of ze produceerden weinig meer dan ze zelf nodig hadden.

Vlas bracht toen, afhankelijk van de kwaliteit, tussen de f0,25 en f0,60 per pond op. Dat was duur in vergelijking met vlas uit het Oostzeegebied. Dat werd dat jaar in Amsterdam verhandeld voor f0,15 per pond. Voor een stuk wit linnen, 9 el (een el is rond de 68 cm, red.) lang, werd een schadebedrag van f4,50 opgevoerd.

Weefgetouwen staan stil

De textielhandelaar en de boer hebben een gezamenlijk kenmerk: als het goed gaat, hoor je ze niet, zodra de klad in de handel komt, klagen beiden steen en been. Dat gebeurde ook in 1753, toen de linnenreders aan de bel trokken bij de Staten van Overijssel. Ze wilden belastingverlaging en maatregelen om de import van (goedkoper!) linnen uit het buitenland te remmen.

Cijfers in een rapport uit 1753 geven een indicatie van de toenmalige omvang van de linnennijverheid en het effect dat die import had op het weven. De stad Enschede telde 225 weefgetouwen waarvan er slechts 109 in gebruik waren. In het Richterambt Enschede (het omliggende gebied) waren 314 van de 849 weefgetouwen in gebruik. In Almelo waren vrijwel alle weefgetouwen (441 in de stad, 482 in het Richterambt) in gebruik.

Het was een periode met grote werkloosheid, vooral in Enschede.

De weefschool

De kenmerkende, nauwe band tussen nijverheid en landbouw ging steeds lossen. Op het platteland ging het beter. De graanprijzen waren gestegen en de boeren verlegden hun aandacht naar het boerenbedrijf in plaats van naar de minder profijtvolle textielnijverheid.

De oprichting van een weefschool in Goor, in 1833, waar machines uit Engeland werden geïntroduceerd, zette de omslag van nijverheid naar industrie in. Al snel kwamen er ook scholen in Holten, Enter, Diepenheim en Nijverdal. Jacobus Craandijk zag het gebeuren en beschreef de veranderingen in Twente in deel 2 van zijn 'Wandelingen door Nederland met pen en potlood' uit 1876:

Engelsche weefgetouwen van verbeterde samenstelling werden daar ingevoerd, en aan kinderen en volwassenen werd de behandeling van dit werktuig er geleerd. Van hier uit verspreidden zich bekwaamere arbeiders en betere machines over geheel Twenthe, dat voortaan de mededinging met België zeer goed kon volhouden, terwijl de welvaart door meerdere verdiensten van fabrikant en arbeider beiden als bij den dag toenam.

De stoommachines kwamen. Het spinnen in huis verviel vrijwel geheel en het linnen maakte plaats voor katoen. Craandijk zag onder andere omstandigheden een nieuwe generatie opgroeien en had daarbij ook oog voor de nadelen:

Daar werd veel verloren en veel gewonnen. Moge Twenthe de vruchten van dien nieuwen toestand in overvloed genieten en voor de schaduwzijde daarvan zooveel mogelijk bewaard blijven!

De Kracht van Vlas

Op elf braakliggende terreinen in Enschede zijn deze zomer akkertjes met vlas te zien. Ze zijn in het voorjaar met hulp van schoolkinderen ingezaaid en vormen de blikvangers van de manifestatie 'De Kracht van Vlas', die Enschede deze zomer blauw kleurt. Cultuurhistorie, kunst maar ook hedendaags gebruik van vlas voor innovatieve toepassingen (zoals een natuurlijke composiet van vlas en hars, onder meer verwerkt in scooters) maken deel uit van het evenement.

Museum TwentseWelle laat de cultuurhistorie zien, maar ook voorbeelden van hedendaagse toepassingen van vlas. Het gewas wordt bijvoorbeeld verwerkt in isolatiemateriaal en straatmeubilair. De verfindustrie gebruikt het en naar verluidt zit het ook in de ANWB-paddestoel. Er is zelfs een plan om een voetgangersbrug van vlas te maken. Een groep kunstenaars toont werk waarin vlas is verwerkt en er zijn workshops voor zowel kinderen als ouderen. Vanaf TwentseWelle loopt een vlasroute naar het Ledeboerpark, waar in bezoekerscentrum Het Lammerinkswönnner het accent ligt op de duurzame en ecologische eigenschappen van vlas.

De zeventigjarige Trix Niesthoven lijkt nog een beetje beduusd van het sneeuwbaaleffect dat haar idee 'om iets rond vlas te doen' heeft gekregen. 'Uit het vrijwilligerswerk kende ik iemand die bij TwentseWelle werkt. Ik kreeg direct een enthousiaste mail terug, waarin stond dat er veel werk aan de winkel was. Er moest een projectplan worden gemaakt, financiering worden geregeld en alles wat erbij hoorde.'

De hulp kwam van alle kanten en het resultaat is tot half september op diverse plekken in Enschede te zien

Trix Niesthoven zou het liefst nog wat meer stappen zetten. 'Als je ziet wat de innovatieve kracht van vlas is, zou het meer verbouwd en gebruikt moeten worden. Voor de biodiversiteit, maar zeker ook in ontwikkelingslanden, als vervanging van katoen.'

'Per kilo katoen', legt Trix uit, 'is 8000 liter water nodig. Veelal op plekken waar water schaars is. Vlas is aanzienlijk minder dorstig. Wat kun je niet bereiken als je, al is het maar tien procent, katoen vervangt door vlas?', verzucht de Enschedese. Ze is al voorzichtig aan het onderzoeken of er ontwikkelingsorganisaties zijn, die in haar manier van denken mee willen gaan.

www.vlasmanifestatie.nl